

מה אנחנו יודעים על סביבה וחברה בישראל?

חוברת הכנס

20 נובמבר 2014
בית הספר ללימודי סביבה ע"ש פורטר
אוניברסיטת תל-אביב

צילום: לירון שני, 2010. עבודות תשתית לקראת הקמת הישוב נטע (מרשם)
במזרח לכיש, מתוך: "מרשם לטבע: הטבע בין אדמה לסביבה - המאבק על
הקמת הישוב מרשם במזרח לכיש".

כנס היסוד של הקהילה המקצועית לחקר
סביבה וחברה באגודה הסוציולוגית הישראלית

envsocsection@gmail.com

ועדת ההיגוי של כנס היסוד:

טלי כץ-גרו, נתליה גוטקובסקי, טליה פריד, רפי גרוסגליק, לירון שני, דני רבינוביץ'

עריכת חוברת הכנס: טליה פריד, תמר נויגרטרן, נתליה גוטקובסקי

הצטרפו לקהילה המקצועית לסביבה וחברה באגודה הסוציולוגית הישראלית כאן:

<http://www.israel-sociology.org.il/index.aspx?id=2409>

עקבו אחרינו בפייסבוק: <https://www.facebook.com/isseco>

כתבו לנו במייל: envsocsection@gmail.com

ברכת ועדת ההיגוי של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה לפתיחת כנס היסוד

בשמחה ובהתרגשות אנו מציינים היום את הקמתה של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה במסגרת האגודה הסוציולוגית הישראלית. הקמת הקהילה המקצועית הינה צעד משמעותי ביצירת שיח אינטלקטואלי ער בשאלות הקשורות למנגנונים החברתיים, התרבותיים, המוסדיים והתעשייתיים המעורבים ביחסי החברה והסביבה בישראל. מטרה נוספת בהקמת הקהילה המקצועית היא פיתוח סדר-יום מחקרי בישראל, המתמקד בממשק סביבה וחברה ובביסוס הנושא כתחום דעת אקדמי המשולב בסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה בפרט ובמדעי החברה בכללם.

מחקרי הסוציולוגיה והאנתרופולוגיה הסביבתית עוסקים במגוון תחומים: חקר ביקורתי של הבנות מקצועיות ועממיות אודות סביבה וטבע, אי צדק סביבתי, מדיניות סביבה, חקר התנועות הסביבתיות, וחקר היחס בין סביבה וחברה בהקשרים של כלכלה, צריכה, פוליטיקה, מרחב בנוי, ועוד. מעצם טיבו האינטרדיסציפלינרי של התחום, רבים מהחוקרים העוסקים בו, בארץ ובעולם, מקיימים ממשק עם מספר תחומי מחקר, הן ממדעי החברה והן מתחומי ידע אחרים. כך, גם בקהילה המקצועית שלנו ובכנס היסוד, ניתן לשמוע חוקרים רבים המגיעים מתחומים כגון אדריכלות ותכנון, היסטוריה, מגדר, לימודי מדע טכנולוגיה וחברה ועוד. אנו מאמינים כי השיח האינטרדיסציפלינרי המתרחש בכנס והמאפיין את התחום הינו מרכיב יסודי בפתרון האתגרים הסביבתיים המאפיינים את תקופתנו. יחד עם זאת, ישנו בארץ צורך ממשי בהגברת הרכיב הסביבתי של התכניות האקדמיות במדעי החברה, ובהכללת הארות ותובנות ממסורת המחקר החברתי במסגרות לחקר סביבה וטבע.

משום כך, אנו רואים חשיבות ביצירת קהילה מקצועית תוססת ללימוד יחסי חברה וסביבה במסגרת האגודה הסוציולוגית הישראלית. זו תאפשר ליצור זירה מקצועית ללימוד ולמחקר אודות הממשקים בין סביבה וחברה, לתמוך בבניית קורסים רלוונטיים בתחום במוסדות ההשכלה הגבוהה ולתרום להפיכת המחקר בישראל, שכרגע מפוזר בין מחלקות שונות, אנשי סגל שונים וחוקרים צעירים רבים, לתחום פעולה ומחקר מגובש ופורח.

אנו מבקשים להודות לכל השותפים התומכים בכנס: האגודה הסוציולוגית הישראלית, וכן אנשי הסגל והמנהלה באוניברסיטת תל אביב אשר סייעו בהוצאת הכנס אל הפועל - בראשם בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר והחוקרים השותפים למעבדה לסביבה וחברה וכן מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון, ולבסוף למכון הערבה ללימודי הסביבה בקיבוץ קטורה.

אנו מקווים כי כנס היסוד של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה בהשתתפות קהל חוקרות וחוקרים רב, נציגי ציבור והקהל הרחב יאפשר מפגש פורה ומעשיר ממנו יתפתח השביל לקידום תחום הידע והמחקר של ממשקי סביבה וחברה בארץ ובעולם.

ועדת ההיגוי של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה באגודה הסוציולוגית הישראלית:

טלי כץ-גרו, נתליה גוטקובסקי, טליה פריד, רפי גרוסגליק, לירון שני.

דברי ברכה לחוברת התקצירים של כנס היסוד סביבה וחברה

העיסוק בהיבטים החברתיים של שאלות הסביבה הוא מרכיב שהולך ומתחוויר כחיוני עבור כל מי שהתמודדות עם המשבר הסביבתי – העולמי והמקומי – חשובה לו. יש הניגשים לשאלות סביבה בהיבט של שימור משאבים לדורות הבאים. אחרים מדגישים היבטים של בריאות, הישרדות נוכח שינוי אקלים, משפט סביבתי, כלכלה סביבתית ועוד. תהיה אשר תהיה הפריזמה שדרכה אנו מתבוננים בְּרָעוֹת סביבתיות או בִּפְּוֹטְנִיָּאל לִהֲפִקָּת טוֹבִין מִן הַסְּבִיבָה, שאלות חברתיות מתייצבות במוקדם או במאוחר בלב התהליך המחקרי. מה הם המאפיינים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים של הקבוצות השונות המושפעות מדינמיקות סביבתיות? על מי מוטלת האחריות? מי מרוויח משינויים סביבתיים? ומי מפסיד?

בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר שמח וגאה להיות ממניחי היסוד להקמת התחום החדש והחשוב של מחקר אקדמי בישראל העוסק בקשר שבין סביבה וחברה. המעבדה לסביבה וחברה, שאותה מרכזת נתליה גוטקובסקי, דוקטורנטית בבית הספר, פועלת מזה שנתיים בתמיכת בית הספר. הצלחת המעבדה, שאירחה בסמסטר ב' של שנת תשע"ד קבוצת חוקרים שנפגשו מדי שבוע, הניעה אותנו להמשיך את פעילותה גם בתשע"ה, ולהרחיבה לאורך השנה האקדמית כולה. ההצלחה התבטאה גם ביוזמה של חברי המעבדה להקמת קהילה חדשה באגודה הסוציולוגית הישראלית, הקהילה המקצועית לחקר סביבה וחברה, אשר את כנס היסוד שלה אנו מציינים היום. אני שמח שגם בכנס השנתי של האגודה הסוציולוגית בפברואר 2015 הקהילה תיוצג הן במושבי ההרצאות והן במליאה. גם שיתוף הפעולה עם החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל-אביב במהלך הכנס המתקיים היום, שיבוא לידי ביטוי בפאנל משותף לכנס ולסמינר המחלקתי של החוג, הוא מעודד ומשמח.

אנו מאחלים למארגני הכנס ולמשתתפיו יום עבודה מלהיב ופורה, ומצפים להמשך שיתוף הפעולה להרחבת התחום והעמקתו.

פרופ' דני רבינוביץ

ראש ביה"ס ללימודי הסביבה ע"ש פורטר
אוניברסיטת תל-אביב

ברכות לבאי הכנס

מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה שמח להשתתף בכנס היסוד של הקהילה המקצועית לחקר סביבה וחברה באגודה הסוציולוגית הישראלית. תחום העניין של המרכז נוגע בשאלות אודות השימושים במדע וטכנולוגיה בחברות דמוקרטיות. אנחנו רואים את המושג "אתיקה" כמעטפת התרבותית המאפשרת את הסדרת השימוש בטכנולוגיה, מדע וידע פרופסיונלי בתרבות פוליטית המקדשת פלורליזם, ביקורת ציבורית ודעת קהל. הממשק בין סביבה וחברה, אפוא, מציע אופק התבוננות רב-עניין במתחים שבין התפתחויות טכנולוגיות ופיתוחים מדעיים ובין האינטרסים הציבוריים ודיון פתוח.

בשנה החולפת קיימנו כנס בינלאומי בנושא דמוקרטיזציה של ניהול סיכונים סביבתיים (יחד עם האוניברסיטה הפתוחה ואוניברסיטת בר-אילן), שעסק בהיבטים משפטיים, חברתיים ותרבותיים של פיקוח ציבורי ברגולציה של ניצול משאבי טבע, בריאות הציבור וסוגיות נוספות אודות סביבה וחברה. כינוס המשך מתוכנן לשנת הלימודים 2015-16.

בשנה הקרובה, הכנס השנתי של מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, בשיתוף בית הספר פורטר ללימודי הסביבה, יעסוק בשאלות של שימור, הכחדה ואובדן. הכנס שיערך בין ה-8 ל-10 ביוני השנה, מבקש לעמוד על המשמעויות האתיות והפילוסופיות של עצם התפתחותן של טכנולוגיות שימור, הקפאה ושחזור של תהליכים טבעיים. בכנס ישתתפו חוקרים וחוקרות ממדעי החברה וממדעי החיים, מהארץ ומהעולם, שידונו בהיבטים שונים של טכנולוגיות שימור ובהשלכותיהן על עצם הבנתנו את מושגי הזמן, הסביבה, החברה והתרבות. תכנית הכנס תפורסם בקרוב ואני בטוח שהיא תעורר עניין גם בקרב החוקרים והחוקרות השייכים לקהילה לחקר סביבה וחברה.

אנחנו גאים להיות שותפים לפתיחתה של הקהילה המקצועית לחקר סביבה וחברה ומקווים להמשיך לשתף פעולה עם הקהילה ואנשיה גם בעתיד.

פרופ' שי לביא

ראש מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה

אוניברסיטת תל-אביב

תכנית הכנס

התכנסות והרשמה	8:30-9:00
ברכות (פורטר אודיטוריום)	9:00-9:15
טלי כץ-גרו, יו"ר הקהילה המקצועית לחקר סביבה וחברה באגודה הסוציולוגית הישראלית דני רבינוביץ, ראש בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב	
מושבים מקבילים	9:15-10:45
מושב 1א: מגמות ותהליכים בתנועה הסביבתית בישראל (פורטר אודיטוריום)	
יו"ר: נח עפרון, התכנית למדע טכנולוגיה וחברה, אוניברסיטת בר-אילן השיח המשתנה על האסבסט ועליית התנועה הסביבתית בישראל (1945-2011) מירב כץ-קמחי, בית הספר לקיימות, המרכז הבינתחומי הרצליה הסביבה בתנועה: תהליכי מיסוד וגיוון של ארגוני התנועה הסביבתית בישראל אייתי גרינשפן, בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית מאבקים סביבתיים בישראל – היבטים תרבותיים ופוליטיים בני פירסט, המשרד להגנת הסביבה זירת המשילות של התנועה הסביבתית – הופעתה של "הרשת" מיכל לרון, מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל	
מושב 1ב: בין טבע לבין תרבות במרחב הלאומי-ישראלי (פורטר כיתה 101)	
יו"ר: טליה פריד, התכנית למדע טכנולוגיה וחברה, אוניברסיטת בר-אילן הגנת הטבע והגנה על נשים – הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו? עדנה גורני, החוג ללימודי מגדר, אוניברסיטת חיפה מלחמת הקרמה "בעשבים הרעים" בגינות העירוניות – בין טבע עיר וחקלאות גלית סמואל, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב ייצוגי חיות הבר בשמורות ה'חי-בר' בעיתונות העברית אביבית אגם דאלי, המוסד האקדמי נצרת פרות, נשים, ועקרות אחרות: על מחקר סביבה ופוריות בישראל/פלסטין 1934-1965 תמר נוביק, מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל-אביב ניהול פסולת מוצקה בארץ: בין טבע לתרבות טליה פריד, התכנית למדע טכנולוגיה וחברה, אוניברסיטת בר-אילן	
הפסקת קפה	10:45-11:00
מושבים מקבילים	11:00-12:30
מושב 2א: גיבוש עמדות והתנהגות סביבתית (פורטר אודיטוריום)	
יו"ר: טלי כץ-גרו, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה שיחים במרחב – שיחים על המרחב: תפיסת הטבע אצל בני נוער באמצעות ממ"ג איכותני חגית זמרוני, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון רציונאליות, מודרניזם ותרבות מקומית – פרספקטיבה סוציולוגית על שימוש בתחבורה ציבורית נטע דונחין, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית אמידת הקשר שבין עמדות כלפי הסביבה והתנהגות ברית שי ואופיר רובין, המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, אוניברסיטת בן גוריון בנגב ניתוח עמדות הציבור הישראלי לגבי צריכה וחסכון באנרגיה טלי זוהר, החוג לניהול משאבי טבע וסביבה, אוניברסיטת חיפה	

מושב 2: תכנון, מרחב וביקורת השיח אודותיהם (פורטר כיתה 101)

יו"ר: רונן שמיר, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

צדק מרחבי והמרחב החברתי בשע שבין עיר לפרבריה
אמנון פרנקל ואמיל ישראל, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

הכפרים הבדואים הלא מוכרים – אדם ומרחב – מערך איזונים חליפי לזה הנהוג בישראל של שנות ה-2000

יערה רוזנר ויוזן רופא, המכונים לחקר המדבר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב

משחקי חוץ בקרב ילדים משכונות בסגנון עירוני ופרברי

מיקה מורן, בית הספר לבריאות הציבור, אוניברסיטת חיפה ופנינה פלאוט, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

" הזמן והאחר" בתכניות פיתוח בבית נטופה / סהל אלבטוף

נתליה גוטקובסקי, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל-אביב

ארוחת צהריים קלה (פורטר)

12:30-13:30

~ מעבר לבניין נפתלי למדעי החברה להמשך הכנס ~

שולחן עגול: "קידום הקהילה המקצועית לחקר סביבה וחברה" (בניין נפתלי למדעי החברה, אולם אפטר, קומת כניסה)

13:30-14:10

יושבות ראש: טלי כץ-גרו, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה

נתליה גוטקובסקי, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל-אביב

מושב מליאה: אורח חיים סביבתי ואתיקה ירוקה בישראל (בניין נפתלי למדעי החברה, אולם אפטר, קומת כניסה)

14:15-15:45

מושב משותף לסמינר המחלקתי בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ולכנס היסוד של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה

ברכות:

תמר קריכלי-כץ, מרכזת הסמינר המחלקתי, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

נתליה גוטקובסקי, מרכזת הקהילה המקצועית לסביבה וחברה באגודה הסוציולוגית הישראלית

יו"ר: רפי גרוסגליק, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

מקומיות כלל עולמית: תפיסות של התמקמות והיבטים סביבתיים אתיים בתפישת המפשטים מרצון עינת זמבל, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

פרמקלצ'ר בישראל: יישום פרקטיקות לניהול אורח חיים אקולוגי

רינה קסם, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה

מעבר לקיימות בעזרת "יחמת הטרוניזשן", המקרה של עין הוד

יאב אגוזי, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב

אזרחות-צרכנות? אוכל אורגני ותרבות גלובלית בישראל

רפי גרוסגליק, מלגאי פוסט דוקטורט ע"ש יונתן שפירא, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

סיור ב"בניין הקפסולה", בניין בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר המיועד להיות המבנה

16:15-17:30

הראשון בישראל שיזכה לדירוג הגבוה ביותר של התקן האמריקאי לבנייה ירוקה – LEED

Platinum, ולדירוג הגבוה ביותר של התקן הישראלי החדש לבנייה ירוקה 5281 – דרגת יהלום.

תקצירי ההרצאות

מושב 1א: מגמות ותהליכים בתנועה הסביבתית בישראל (אודיטוריום)
יו"ר: ד"ר נח עפרון, התכנית למדע, טכנולוגיה וחברה, אוניברסיטת בר-אילן

חקר הסביבתנות (Environmentalism), עוסק בבחינת מאבקם של פעילי הסביבה ואחרים כתופעה חברתית. מחקרים אלו מתארים ומנתחים מאבקים וקונפליקטים סביבתיים וכאלו הקשורים לסביבה, עוסקים במיפוי יחסי הכוחות, האינטרסים והדינמיקה המתפתחת בפעילות זו וקושרים זאת למגמות רחבות יותר בתוך החברה והתרבות.

בישראל, התנועה הסביבתית הפכה בעשורים האחרונים לאחת מהתופעות המחקריות המרתקות ביותר בהקשר של חקר תנועות חברתיות בכלל, שכן צמיחתה המהירה, ההשפעה הציבורית שהשיגה ותהליכי ההתמסדות שעברה הופכים אותה לשחקנית מרכזית בעיצוב החשיבה והיחס לתהליכי סביבה חברתיים ופוליטיים בישראל.

מושב זה מתמקד בשינויים, בהתפתחות ובמיסוד התנועה הסביבתית והמאבק הסביבתי בישראל. ההרצאות במושב זה ניגשות לנושא מזוויות שונות: מוסדית, תקשורתית, היסטורית, תרבותית, ופורסות מגוון גישות תיאורטיות ומתודולוגיות לתופעה, המאפשרות הצגת תמונה רחבה, מעמיקה ולעתים אף סותרת, של עלייתה והתפתחותה של התנועה הסביבתית בישראל.

השיח המשתנה על האסבסט ועליית התנועה הסביבתית בישראל (1945-2011)

ד"ר מירב כץ-קמחי, בית הספר לקיימות, המרכז הבינתחומי הרצליה

mkatzkim@gmail.com

Asbestos, a generic name for a group of silicate minerals mined across the world and imported to Israel to support its growing housing and infrastructure needs, has come to mean different things to different epistemic communities at different times in the history of the State. From its early incarnation as a symbol of modernization and progress in the technocratic discourse of Israel during the 1950s and 1960s, asbestos later symbolized a dangerous but controllable substance for occupational physicians in the 1970s and 1980s. Gradually, as research on asbestos-related diseases developed, it became clear that asbestos causes cancer. Today, after a successful fifteen-year civil struggle by diverse environmental advocacy groups to acknowledge the dangers of asbestos and asbestos toxic waste – culminating in the Asbestos Law of 2011 that also bans the use of new asbestos in the country – asbestos in civic discourse has become a shorthand for a lack of corporate social responsibility and governmental accountability.

Using critical discourse analysis as a method and charting the paradigmatic changes and the evolving practices of the Israeli environmental movement, this paper describes the three main epistemic communities that have taken action on asbestos

since the foundation of the State. It then analyzes the changing discourse on asbestos in Israel and reflects on the emergence of the nascent local environmental justice movement.

The Association for the Quality of Life and the Environment in Nahariya, which led the environmental justice struggle for governmental acknowledgement of the harm of asbestos toxic waste in the area, exemplifies the second and the third types of environmental justice struggles as defined in Waldman's (2011) theoretical model.

הסביבה בתנועה: תהליכי מיסוד וגיוון של ארגוני התנועה הסביבתית בישראל

ד"ר איתי גרינשפן, בית הספר לעבודה סוציאלית, האוניברסיטה העברית
itaygree@mail.huji.ac.il

נושא המחקר: במהלך שני העשורים האחרונים התנועה הסביבתית בישראל עברה תהליכי גידול ושינוי משמעותיים. נראותה החברתית והפוליטית אינה מוטלת עוד בספק. ניתן להצביע על שני שלבים בהתפתחות הארגונית של התנועה הסביבתית בישראל. בשלב ההתפתחות הראשון (עד שנות התשעים של המאה העשרים) אופיינו הארגונים הסביבתיים בקשר עם האליטות הפוליטיות והזדהות עם האג'נדה הרשמית של המדינה, פעילות בנושאי שימור וחינוך בלבד, מחסור בבסיס חברים מוצק, התבססות על מימון ממשלתי, ואסטרטגיות פעולה שאינן קוראות תיגר על מדיניות הממשלה. בראשית שנות התשעים עברה התנועה הסביבתית לשלב התפתחותה השני, אשר כלל גידול משמעותי במספר ארגוני הסביבה, מה שמעיד על פריחה מאוחרת של נושאי סביבה בישראל ביחס למדינות מערביות אחרות, כגון ארה"ב או מערב אירופה. המחקר יתמקד בתהליכי השינוי, המיסוד והגיוון שחלו במעבר בין התקופה הראשונה לתקופה השנייה של התפתחות התנועה הסביבתית בישראל.

מסגרת תיאורטית: המחקר עושה שימוש בספרות מתחום התנועות החברתיות ותיאוריות ארגוניות אודות תהליכי מיסוד וגיוון של תנועות חברתיות בכלל ותנועות סביבתיות בפרט.

מתודולוגיה: המחקר מבוסס על ניתוח אינטגרטיבי של הספרות אודות התנועה הסביבתית בישראל מהעשורים האחרונים, ועל נתונים שנאספו באמצעות שאלונים בין אוקטובר 2010 ליוני 2011 בקרב מדגם של 100 ארגוני הסביבה המרכזיים בישראל. השאלונים משמשים למיפוי והערכת המאפיינים הארגוניים של ארגוני סביבה בישראל בשנים האחרונות.

ממצאים ראשוניים: המחקר יציג חמישה שינויים עיקריים שהשפיעו על התנועה הסביבתית בישראל: (1) מעבר של החברה האזרחית בישראל מחברה קורפורטיסטית לחברה פלורליסטית, שבה לארגוני חברה אזרחית ותנועות חברתיות מרחב פעילות גדול יותר ומקום להשפיע על קביעת מדיניות; (2) שינוי השיח האידיאולוגי משיח אקולוגי צר לשיח של בריאות הציבור, צדק סביבתי וקיימות; (3) שינוי בזהות מייסדי הארגונים מהאליטה הממסדית ילידת הארץ למייסדים ילידי מדינות אנגלו-סקסיות שהביאו עימם "אקטיביזם ישראלי בסגנון אמריקאי" המבוסס על אידיאולוגיות, ערכים, ותרבות ארגונית שלא היו מוכרים עד אז בישראל; (4) התמקצעות ארגונית והתבססות הארגונים על כוח אדם מקצועי בשכר ופחות על מתנדבים; (5) שינוי במקורות המימון ועליית חשיבותן של הקרנות הפילנתרופיות וקהילות יהודיות מצפון אמריקה כגורמי מימון של התנועה.

בעוד המחקר אודות התנועה הסביבתית בישראל התמקד עד עתה בתהליכי שינוי וגיוון אידיאולוגיים, המחקר שלהלן מציע פרספקטיבה ארגונית של תהליכי השינוי שהתרחשו. המחקר מהווה תוספת לספרות המצומצמת אודות פעילותם והתפתחותם של ארגוני הסביבה וארגונים לשינוי סביבתי-חברתי בישראל.

מאבקים סביבתיים בישראל: היבטים תרבותיים ופוליטיים

ד"ר בני פירסט, המשרד להגנת הסביבה

benny.furst@mail.huji.ac.il

בישראל פועלים כיום למעלה מ-120 ארגונים סביבתיים, אשר מרביתם הוקמו בשני העשורים האחרונים. המחקר מציג עבודת דוקטורט שהושלמה לאחרונה באוניברסיטה העברית, אשר ניתחה בגישה איכותנית שבעה מקרי בוחן של מאבקים סביבתיים שהובילו ארגוני הסביבה, מתוך כוונה לאפיין אותם מבחינה תרבותית פוליטית. הנחת היסוד העומדת בבסיס המחקר היא כי התרבויות הפוליטיות המאפיינות את ארגוני הסביבה, קרי ערכי היסוד, תפיסות העולם והרטוריקה שבה הם נוקטים, הם בבחינת גורם עיקרי המשפיע על אפקטיביות הפעולה שלהם ומכאן גם על עיצוב המרחב הפיזי, הפוליטי והתרבותי הכולל.

שיטת המחקר התבססה על ראיונות עומק עם השחקנים שנטלו חלק בשבעת המאבקים הנבדקים, הן מהארגונים הסביבתיים והן מהמגזר הפרטי העסקי והממסד. האינטראקציה בין השחקנים הללו מאפשרת לאפיין את המאבקים והארגונים על פי שני צירי הערכה: ציר האסטרטגיה, קרי פעולה בתוך המערכת הממסדית או מחוצה לה, וציר האוריינטציה, כלומר מחשבה פרטיקולארית או אוניברסאלית. בהתבסס על תיאוריית הערכים (Schwartz, 2006), מושגי מיסגור של טרויקה סביבתית (Tailor, 2000) ומודלים של חשיבה מול פעולה (Hasson, 1993), מציג המחקר מודל תיאורטי מקורי המאפשר למפות את המאבקים הסביבתיים ואת הארגונים מבחינה תרבותית פוליטית, לפי ארבעה טיפוסים: מאבק מתון (ממוקד או נרחב) ומאבק רדיקלי (ממוקד או נרחב).

מניתוח טיפוסי התרבויות הפוליטיות עולה כי האפקטיביות הרבה ביותר של פעילות הארגונים היא על המרחב התרבותי, במובן של יצירת ערכים חדשים, שיח ציבורי ערני ושינוי של אתיקה, מ"אקולוגית" צרה ל"סביבתית" רחבה. המסקנה המרכזית במחקר מראה כי קיים פער תרבותי בין היחס של הממסד הפוליטי הארצי לפעילי הסביבה, בעיקר משום שהסוגיה הסביבתית עצמה עדיין נתפסת במרחב הפוליטי הישראלי כשולית וזניחה. נראה כי השינוי התרבותי שחל בחברה האזרחית ביחס לנושא הסביבתי ברמה המקומית לא הבשיל עדיין לכדי השפעה על המערכת הפוליטית הארצית. עוד עולה מהמחקר כי סגנון המאבק המתון והנרחב (אוניברסאלי) הוא בעל סיכויים טובים ליצור שינוי עומק תרבותי כולל, כפי שהתרחש במדינות מפותחות אחרות.

כך, מחקר זה משרטט תמונה רחבה של התנועה הסביבתית בישראל, המתמקדת כיום ביצירת שינוי ערכי ופחות מזה במאבק על אינטרסים. ניתוח התרבויות הפוליטיות של המאבקים והארגונים מציג באור אחר את תוצאות המאבקים, ומחזק את הטענה הרווחת בספרות המחקרית בדבר תפקידן התרבותי החשוב של תנועות חברתיות בכלל ושל ארגוני סביבה בפרט.

זירת המשילות של התנועה הסביבתית – הופעתה של "הרשת"

ד"ר מיכל לרון, מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל

michalla@jdc.org.il

נושא המחקר: בחינה היסטורית של תהליכי השינוי והמיסוד של הסדרי הייצוג, היידוע וההשתתפות של שחקנים אזרחיים, שהיו מעוניינים לקדם את סוגית איכות הסביבה במגוון זירות של משילות.

מסגרת תיאורטית: "זירות של משילות" הן פורומים, שביחס אליהם נדונה ההשתתפות הציבורית ושהם מתקבלות החלטות ומתעצבת מדיניות ציבורית (Rhodes, 1997). ההתמקדות בתהליך עיצובן מצריכה הסבה של המבט מהפוליטיקה שמתנהלת (בנושאים שונים) בתוך זירות המשילות, אל הפוליטיקה שאותה אני מכנה "פוליטיקה מחוללת משילות" (כפרפראזה על "הפוליטיקה המחוללת" של גידנס, 1994). זוהי פוליטיקה מסדר שני, "הפוליטיקה של הפוליטיקה" (Beck, 1997), שעוסקת במאבק על עיצוב כללי המשחק לפיהם תתנהל המשילות: אילו נושאים ראויים להידון במסגרת המשילות, מי רשאי להשתתף בה? אילו תצורות שיח זמינות או מתהוות בה? מיהם הדוברים המוסמכים לשם כך? ועוד. תכליתה העיקרית של ה"פוליטיקה מחוללת המשילות" היא יצירה של עמדת סמכות לגיטימית בזירה, והסוגיה העומדת במרכזה היא סוגיית "הציבורי", במובן זה שהשינוי בדפוסי המשילות מותנה בשינוי אפיסטמולוגי ביחס לציבורי, ובאופן רחב יותר, בשינוי פרדיגמטי ביחס לפוליטי (Offe, 1985).

מתודולוגיה: המחקר מתמקד בשלושה מאבקים סביבתיים (נגד תחנת הכוח "רדינג ד" בתל-אביב, נגד תחנת הממסר "קול אמריקה" בערבה, והמאבק באזור התעשייה "רמת חובב" שבנגב), ובארבע זירות של משילות (הזירה המשפטית, זירת התכנון, הזירה הוולונטארית וזירת המשילות של התנועה הסביבתית), על רצף היסטורי של חמישים שנה: משנות השישים של המאה העשרים ועד לעשור הראשון של המאה הזו.

בכנס אבקש להתמקד בזירת המשילות של התנועה הסביבתית, המוגדרת כרשת הטרוגנית של ארגונים סביבתיים, אקטיביסטים, גורמים בינלאומיים וגורמי ממשל, שחברו יחד בכדי לקדם את מה שהם ממשיגים כאיכות הסביבה. בהקשר זה ייבחנו היחסים בין ארגוני הסביבה הארציים לבין התושבים והארגונים המקומיים, ובין ארגונים ישראליים לארגונים ממדינות אחרות. אופן זרימתו של המידע המקומי והמידע המדעי ישמשו כמאפיינים המרכזיים של היחסים בין מרכיבי הרשת.

ממצאים: לטענתי, בעוד ההכרה בארגוני הסביבה כנציגי הציבור הייתה הפרשנות הרווחת והמוסכמת ביותר עוד בשנות השבעים, עם השנים התקבעה הכרה גוברת בחשיבות השתתפותם של נציגים מקומיים וגלובליים. בדומה לאופן שבו הוסדר הייצוג הציבורי בזירות אחרות, גם הסדרת "הייצוג של הנציגים" הייתה כרוכה במאבקים שהתנהלו בתוך התנועה, הן על כוח והן על משמעות.

...

מושב 1ב: בין טבע לבין תרבות במרחב הלאומי-ישראלי (כיתה 101) יו"ר: טליה פריד, התכנית למדע טכנולוגיה וחברה, אוניברסיטת בר-אילן

הניגוד בין טבע ותרבות נתפס כאחד העקרונות המארגנים של עולם המושגים המערבי והמודרני, אולם מגמה הולכת וגוברת בחקר הסביבה והחברה מבקשת להעמיק את הדיון הביקורתי בניגוד, במשמעויות הנגזרות ממנו ובחשיבות המוקנית לו. מחקרים ממגוון דיסציפלינות – אנתרופולוגיה של הסביבה, היסטוריה של המדעים, תיאוריה פמיניסטית ועוד – מצביעים על כך ש'מעולם לא היינו טבעיים' (או תרבותיים) בלבד, אלא שלהבניות המנגידות את הטבע אל מול התרבות ישנן היסטוריות ארוכות וסבוכות, וכי הקו המבדיל בין טבע ותרבות ממוקם באופן שונה בזירות שונות ונושא עימו הצדקות והשלכות שונות. התבוננות ביקורתית בהבניית הסדרים טבעיים-תרבותיים אינה משימה אינטלקטואלית פשוטה. יש לה השלכות מרחיקות-לכת על הבנתנו את הפוליטיקה, האסתטיקה והאתיקה

של הסביבתנות, וכן על המשמעויות המוקנות למושגים "סביבה", "טבע", ו"תרבות" כשלעצמם.

במושג זה נזהה קשרים מפתיעים בין מושאי מחקר סביבתיים-חברתיים שונים, כגון עשבים, שמורות טבע, מקלטי נשים, פוריות ופסולת. המחקרים המוצגים במושג מעידים גם הם שהיחס בין הטבעי לתרבותי איננו יציב, אחיד, או ידוע מראש, אלא שהוא מגלה פנים שונות ומשתנות כאשר מתבוננים מקרוב בפעולות, במילים ובדימויים שמארגנים אותו. המטאפורות ליחסי טבע-תרבות שבאות לידי ביטוי בהרצאות – עלייה, פלישה, שימור, כליאה, הפריה והפרדה – מעידות על מגוון זה.

הגנת הטבע והגנה על נשים – הילכו שניים יחדיו בלתי אם נועדו?

ד"ר עדנה גורני, החוג ללימודי מגדר, אוניברסיטת חיפה

ednagorney@yahoo.com

החשיבה האקו-פמיניסטית חושפת את הקשרים בין השליטה הגברית בנשים ובטבע. האישה והטבע הובנו במסגרת הפטריארכיה המערבית כ"אחר" של הגבר והתרבות והוצגו בצורה מפוצלת – פראיים ומאיימים מצד אחד, נדיבים ומעניקים מצד אחר. כך או כך, את שניהם יש להכניע, לביית ולהפכם למשאב. הבעלות הגברית על המשאב מתבטאת בצורך להגן עליו מפני איומים מחוץ ואף מבית.

שמורת הטבע הראשונה בישראל הוכרזה בשנת 1964 בעוד המקלט הראשון לנשים מוכות הוקם ב-1977. הפתרון של הקמת שמורות טבע ומקלטים לנשים חיוני אמנם כאמצעי חירום זמני, אך טומן בחובו פרדוקסים. אותה אידיאולוגיה פטריארכלית של שליטה ופיתוח שמגינה על הטבע ועל נשים היא זו שגם הופכת אותם לקורבנותיה. דווקא קורבן האלימות הוא זה ש'נכלא' מאחורי חומות או גדרות. הפתרון הזמני הופך לקבוע ותשומת הלב מתמקדת בקורבנות ולא במדיניות. כך נתפסת המדינה כנאורה ומתקדמת בעוד שהאלימות ומבנה הכוח הפטריארכאלי נותרים על כנם ותפקידם ביצירת הניצול נותר מוסתר. כתוצאה מכך, המאבקים להפסקת האלימות נגד נשים ונגד הטבע נתפשים כשוליים וכא-פוליטיים.

ראיונות שערכתי מצביעים על כך שבתוך המקלטים והשמורות משועתקים יחסי הכוח ששוררים בחוץ, כך שהנשים במקלטים והטבע בשמורות אינם חופשיים. במלים אחרות, ההיררכיה מחוץ למקלט חודרת אל תוכו וגורמת להתפתחות שיח של שליטה ובקרה ולעתים אף של הענשה. בחינת הפרקטיקה והשיח של הגנה באמצעות שמורות ומקלטים חושפת את הדמיון ביחס השליטה כלפי נשים ובטבע ומצביעה על החסרונות והמגבלות של תפיסה זאת. תיאוריה בינתחומית כמו חשיבה אקו-פמיניסטית מציעה נקודת ראות חדשה לדיון משולב בסוגיות חברתיות וסביבתיות.

מלחמת הקרמה "בעשבים הרעים" בגינות העירוניות – בין טבע עיר וחקלאות

גלית סמואל, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב

galitsam@post.tau.ac.il

"עשבים רעים", "עשבים שוטים" ו"עשבייה" הם כמה מן הכינויים הנפוצים לצמחי בר שצומחים באופן ספונטני בסביבת האדם ונתפסים כמטרד שיש לסלקו ולבערו. המשגתם השלילית קשורה קשר הדוק ולשיח הבוטני והאגרונומי, הרואה בהם מפגע ליבולים בנימוקים של תחרות על

משאבי מים וקרקע והעברת מזיקים ומחלות לגידולי המזון. ואולם, המשגה זו אינה מובנת מאליה והיא תוצר של הבניות חברתיות ותרבותיות שראויות לבחינה ביקורתית, ובמיוחד בהקשר של הסביבה העירונית והגינה העירונית. לא זו בלבד שמרבית ה"עשבים הרעים" הם צמחי מאכל, מרפא ותועלת, ששימשו את האדם בעבר הרחוק והקרוב, אלא שאימוץ גורף של הלוגיקה החקלאית, שבבסיסה ההגנה על יבולי המזון, אינו תואם את המציאות של הגינות העירוניות, שהן ברובן גינות נוי.

בשנים האחרונות ניתן להבחין במגמה של יתר-סובלנות לנוכחות צמחי הבר הספונטניים במרחב העירוני, שניצניה הופיעו גם בישראל, והצבעה על יתרונותיהם האקולוגיים והסביבתיים, אך ההמשגה השלילית ממשיכה להיות דומיננטית.

ההרצאה תבקש להציג ממצאים ראשונים של מחקר שבוחן את היחסים בין העיר המודרנית והטבע, בדגש על טבע פראי, דרך השינויים בהבנייה של צמחי הבר הספונטניים בסביבה העירונית בשיחים מדעיים ובשיחים שעוסקים בתכנון ועיצוב הנוף בישראל ובצרפת. ההרצאה תתמקד בישראל בשנות הארבעים והחמישים של המאה העשרים ותבחן את האופן שבו הובנו צמחי הבר הספונטניים בטקסטים גנניים, בוטניים ואגרונומיים מרכזיים, וביניהם ספרו של הבוטנאי ד"ר מיכאל זהרי, מחלוצי הבוטנאים בישראל, "העשבים הרעים בארץ-ישראל והדברתם" וגיליונות של כתב העת "השדה, לגן ולנוף", שהתפרסם בין השנים 1945-1957. הטקסטים הללו ירשו לטקסטים עכשוויים שעוסקים ב"עשבים הרעים" בישראל. המושגים הפוקויאניים "ביו-פוליטיקה", "ביו-כוח" ו"אקופוליטיקה" וההגדרה של זיגמונט באומן את המודרניות דרך מטאפורת הגן וההבחנה בין צמחי תרבות ל"עשבים רעים", ישמשו כתשתית תיאורטית לניתוח הממצאים, תוך התייחסות לתפיסות של טבע רצוי ולא רצוי ולהבחנות בין טבע פראי וטבע מבוית במרחב העירוני.

ייצוגי חיות הבר בשמורות ה'חי-בר' בעיתונות העברית

ד"ר אביבית אגם דאלי, המוסד האקדמי נצרת

avivitagam@gmail.com

מטרת ההרצאה היא סקירה ביקורתית של אופן סיקור התקשורת את שמורות הטבע של ה'חי-בר' כפי שאלו תועדו בספר "חלום שהתגשם" (צאן, 1990). במהלך המחקר נבדקו כל ייצוגי חיות הבר כפי שהופיעו בספר "חלום שהתגשם" ונעשה ניתוח תוכן וניתוח סמיוטי. סך הכל נבדקו 35 מאמרים ותצלומים שהתייחסו לחי-בר.

הספר "חלום שהתגשם" מכיל בתוכו מאות כתבות מן העיתונות הכתובה: פרסומות וקריקטורות שהתייחסו לשמורות החי-בר בכלל ולחיות שבהן בפרט. אופן הסיקור של החומר העיתונאי הכתוב בשנות השישים, השבעים והשמונים מצייר תמונת עולם שבה בעלי החיים והטבע בכלל הופכים לכלי של מימוש החזון הציוני של 'החזרת עטרה ליושנה': של הפרחת השממה לאחר הגלות. אך זו אינה רק הפרחת הטבע הדומם, אלא גם השבת חיות הבר מתקופת התנ"ך אל ארץ הקודש והקמת שמורות החי-בר. (כך לדוגמא, אל החי-בר בערבה הובאו חיות שהוזכרו בתנ"ך ובקריקטורה משנת 64' הן מוצגות כמי ש'עושות עלייה').

היחס אל חיות הבר משקף את יחס הציונות לטבע בכלל: הטבע הוא 'שלנו' ומי שפוגע בו פוגע גם 'בנו', בחזון הציוני: כלומר, התקשורת הישראלית באותה תקופה עושה שימוש סמוי בבעלי החיים, כדי להצדיק את השליטה על הארץ. דבר זה מושג בכך שמשמשים במטאפורות הלקוחות מהקונטקסט התרבותי הישראלי שמצדיק את המלחמה והכיבוש כדי לתאר את מצב בעלי החיים והצמחים.

הערבים מוצגים כ'אויבי הטבע' (להבדיל מהישראלי, שנתפס כמי שאמון על הגנתו). הצגתם כ'אויב הטבע' התאימה לאידיאולוגיה שביקשה להציג את ה'רעים' כאויבי הציוויליזציה ועולם

הטבע גם יחד. (למשל כאשר הטבע ניזוק ומתרחש אסון אקולוגי בחי-בר כרמל מוצגות החיות כקורבנות של האינתיפאדה).

פרות, נשים, ועקרות אחרות: על מחקר סביבה ופוריות בישראל/פלסטין 1934-1965

ד"ר תמר נוביק, מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל-אביב
tamarnov@sas.upenn.edu

נשים ישראליות ידועות כצרכניות הטובות ביותר של טיפולי פוריות בעולם כולו. מחקרים רבים עוסקים בהיבטים אנתרופולוגיים וסוציולוגיים של התופעה (קהאן 2000; בירנבוים-כרמלי וכרמלי 2010; טימאן 2010; השילוני-דולב 2013), אולם מעט מאוד ידוע על התהליכים ההיסטוריים והסביבתיים שהשפיעו על יצירתה. בהרצאתי אעשה שימוש בכלים המתודולוגיים של היסטוריה סביבתית ולימודי מדע על מנת לאפיין את מחקר הפוריות והעקרות בפלסטין המנדטורית ובעשורים הראשונים של מדינת ישראל. ההרצאה תתמקד בקבוצה של חוקרים מהגרים אשר פעלו בניגוד למגמות המדעיות הבינלאומיות של זמנם, והקדישו את מרצם ומשאביהם למציאת פתרונות לעקרות, ולא להגבלת ילודה.

חומרים ארכיוניים כמו גם פרסומים מדעיים מן התקופה מעידים כי חוקרים אלה גילו עניין מיוחד בקשר שבין פוריות לסביבה, והתעניינו בעקרות כתופעה מקומית וחוצת מינים. במסגרת המחקר והפרקטיקה הרפואית, עקרותן של נשים ועקרותן של פרות נתפשו כביטויים שונים לאותה תופעה. בהתאם לגישתם זאת, אבחן את הקשר בין מחקר העקרות במחצית המאה העשרים לבין תופעת "שגעון הפריז" של השנים האחרונות, ואטען שלא ניתן להבין את התופעה אם לא מסיטים את מבט אל הרפת והדיר.

ניהול פסולת מוצקה בארץ: בין טבע לתרבות

טליה פריד, התכנית למדע טכנולוגיה וחברה, אוניברסיטת בר-אילן
taliafried@gmail.com

The 'recycling revolution' in Israel is often described as a 'cultural revolution,' since it entails broad efforts to educate and engage the public in changing their everyday habits and feelings about waste. These cultural efforts emphasize the importance of personal responsibility and agency, of local and national pride in advancing more sustainable waste policies, and in promoting an ideal of care and respect for nature and for one's surroundings. From an economic perspective, however, the success of the sorting-at-source revolution also depends on meeting the expectations of an economic model for waste management that developed in a particular way Israel, and which holds that source-separation makes economic sense and should even deliver profits to government and to waste treatment industries. Do these different approaches and their attendant goals, the cultural and the economic, hold together in practice? How?

Using insights from Science and Technology Studies (STS), and particularly from studies of classification (Bowker & Star, 1999) and standards (Porter, 1996), I argue that even seemingly simple tasks like sorting and measuring waste require constant negotiation between formal and informal forms of knowledge. Attention to 'residual categories' — cases that don't easily fit a given paradigm and that cause frequent confusion (for example diapers) — illuminate how conflicting forms of logic, cultural

and technical, are held together in the new waste management world.

Research findings, based on participant observation alongside waste consultants and interviews with waste experts over 12 months, show that a key explanation for the persistent and widespread enthusiasm for source-separation rests on the success with which key actors in the recycling revolution have come to co-articulate economic and cultural goals as basically harmonious. One of the main problems of this co-articulation is that it can mystify the economic model that underpins waste policy, and that the environmental benefits of source separation are taken as obvious and already 'built-in' to the model, rather than being subject to separate and close examination.

...

מושב 2א: גיבוש עמדות והתנהגות סביבתית (פורטר אודיטוריום) **יו"ר: ד"ר טלי כץ-גר, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה**

בתשובה לשאלה "מה אנחנו יודעים על סביבה וחברה בישראל?" מושב זה מפנה את הזרקור להבניה החברתית של תפיסת הסביבה כפי שהיא באה לידי ביטוי בעמדות של ישראלים. כך, נלמד על מנגנוני חיברות לנרטיבים של הטבע ונשמע תובנות על האופן שבו בני נוער מפרשים את נופי היער ועל המשמעויות שהם מייחסים למקומות שונים ביערות הכרמל; נשאל מדוע האמצעים להתייעלות ולשימור אנרגיה המיושמים במשק הישראלי לא מביאים להפחתה משמעותית בפליטות גזי חממה ונחפש את התשובה בבחינת עמדות לגבי צריכת אנרגיה ביתית; נעמוד על הסיבות להעדפת תחבורה ציבורית לעומת רכב פרטי בהקשר של הנתיב המהיר בכניסה לתל-אביב; ולבסוף, נשאל האם בכלל שינוי בעמדות יכול להוביל גם לשינוי בהתנהגות סביבתית.

שיחים במרחב – שיחים על המרחב: תפיסת הטבע אצל בני נוער באמצעות ממ"ג איכותני (Qualitative GIS)

ד"ר חגית זמרוני, ד"ר אפרת איזנברג, פרופ"מ דניאל אורנשטיין, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון
hagitarc@tx.technion.ac.il

בשנים האחרונות מתחזקת התפיסה כי הטבע והתרבות קשורים בקשר דיאלקטי: התרבות מבנה נופים טבעיים ונופים טבעיים מעצבים דפוסים תרבותיים. גישה זו, המדגישה את היות הטבע תוצר של הבנייה חברתית (social construction), עומדת ביסוד המחקר המאיר את תהליך החיברות (socialization) של בני נוער למשמעויות ולנרטיבים של 'הטבע'. המחקר הנוכחי בודק תפיסות של כ-70 משתתפים, מתוכם 25 בני נוער, לגבי נופי הטבע ביערות הכרמל. המתודולוגיה כללה כלי מחקר איכותניים כמו קבוצות מיקוד וראיונות עומק, וכן כלים ויזואליים שכללו הצגת תמונות בחדות גבוהה במעבדת ויזואליזציה. חידוש מתודולוגי אותו מציע המחקר הוא ביצירת כלי המשלב בין מגוון התכנים של התפיסות והמשמעויות שיוחסו לנופי הכרמל ובין מיקומן של תפיסות אלו באמצעות מיפוי דיגיטלי של תוכנת מערכות מידע גיאוגרפי (GIS).

ההרצאה תתמקד בתפיסות של בני הנוער ותצביע על האופן שבו בני הנוער מפרשים את נופי היער ואת המשמעויות שהם מייחסים למקומות שונים ביערות הכרמל. מתוך הממצאים עולה כי ניכרת הבחנה גילאית בתשובות של בני הנוער בהשוואה למשתתפים האחרים בכך שבני הנוער מייחסים חשיבות רבה לאפשרויות המפלט שמספק היער וכן לאפשרות להתבודד ולהתרחק מחברת אנשים, כמו גם לפעול מתוך הרפתקנות וסקרנות. עוד בולטת ההבחנה בין בני נוער הפועלים במסגרת חוגי סיירות, המהדהדים בדבריהם את השיח האקולוגי ה'מקצועי' (אודות ההתערבות האנושית המזיקה לטבע), ובין בני נוער שאינם משתייכים לגופים סביבתיים, המעדיפים את הטבע כ"מסודר ומטופח, מעשה ידי אדם". מיפוי התפיסות של בני הנוער יראה את אופני ההערכה של הטבע בקרב בני הנוער, תוך הדגשת הדמיון והשוני בתפיסת הטבע המתקיימים ביניהם לבין קבוצות חברתיות אחרות, ויוכל לקדם שיח ומחקר אודות מנגנוני החיברות לנרטיבים של ה'טבע'.

רציונאליות, מודרניזם ותרבות מקומית: פרספקטיבה סוציולוגית על שימוש בתחבורה ציבורית

נטע דונחין, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, האוניברסיטה העברית

nettadon@gmail.com

הרצאה זו מבוססת על ההסברים הסוציולוגיים הניתנים לשימוש בתחבורה ציבורית על ידי משתמשי "הנתיב המהיר" – זהו פרויקט מופרט, המציע אפשרויות כניסה לגוש דן ללא מכונית – הסעות, אוטובוסים, נסיעה בתשלום או בחינם בנתיב ייעודי ועוד. המחקר בחן את המניעים לשימוש בנתיב בעיקר בקרב בעלי רכבים, כיוון שאלה לרוב נמנעים משימוש בתחבורה ציבורית. עיקר המחקר הישראלי אודות תחבורה נוטה לניתוחים כלכליים רציונאליים של רווח והפסד, אך מתמודד באופן שולי עם היבטים תרבותיים-חברתיים שלה. מחקרי מבקש להוסיף לנדבך הרציונאלי את הפן התרבותי המתבטא בפרויקט.

השאלה שעמדה במרכז המחקר הינה מהי התפישה התרבותית של תחבורה ציבורית אצל נעזרי שירות הנתיב. כאתר מחקרי, הפרויקט מהווה "מעבדה חיה" לנוסעים בתחבורה ציבורית מתוך בחירה ולא כברירת מחדל להתניידות במרחב.

טענתי היא כי שתי מערכות ערכים מקבילות משמשות כמנגנון הסבר לשימוש זה. ראשית, המערכת הרציונאלית-גלובלית תומכת בשיקולי רווח והפסד – תחבורה ציבורית עדיפה כשהיא נתפשת כיעילה, תדירה וזולה. במקביל, פועלת גם התרבות הישראלית בעיצוב החלטות. הישראלי אוהב לדעת שקיבל את התמורה המשתלמת ביותר עבור כספו וכן שלא "יצא פראייר" לעומת החלטות של אחרים. עוד עולה כי מערכות מקומיות המצליחות לענות על ציפיות האזרח מוגדרות כ"אירופאיות" – אם זה טוב, זה אירופה; אם זה מאכזב, זה ישראלי.

הצלחת הפרויקט בהענקת אלטרנטיבה לרכב משקפת שינוי תרבותי בהתייחסות אל הרכב הפרטי בקרב יוממים. הבנת הקונטקסט התרבותי של שימוש בתחבורה ציבורית תוכל לסייע בתכנון פרויקטים דומים בעתיד, מתוך הבנה כי למאפיינים תרבותיים חלק לא מבוטל בהרגלי תנועה.

אמידת הקשר שבין עמדות כלפי הסביבה והתנהגות

ברית שי וד"ר אופיר רובין, המחלקה למנהל ומדיניות ציבורית, אוניברסיטת בן גוריון
בנגב

brits26886@gmail.com

orubin@som.bgu.ac.il

תיאוריית ההתנהגות המכוונת של Ajzen (1991) מיושמת רבות בדיסציפלינות שונות במדעי חברה. בפרט, רבים המחקרים העושים שימוש בתיאוריה על מנת להסביר התנהגות ביחסי האדם עם המערכת הסביבתית. על פי התיאוריה, התנהגות מושפעת מעמדות, נורמות סובייקטיביות ותפישת מסוגלות עצמית. גורמים אלו אינם נצפים באופן ישיר ולרוב קיים קושי לאמוד אותם אופרציונלית. בעוד הכלים למדידת עמדות התפתחו עם השנים, היכולת לכמת הגורמים האחרים עדיין די מוגבלת. לדוגמא, השפעות המשפחה ורשתות חברתיות מעצבות נורמות סובייקטיביות אשר החוקר אינו יכול לתצפת ולכמת באופן ישיר. בעיה זו מובילה לכך ששימוש במתאם פשוט בין עמדות והתנהגות עלול להוביל לתוצאות מוטות. לכן, מטרת מחקר זה היא לאמוד את השפעת עמדות על התנהגות בניכוי השפעות אפשריות אחרות.

במחקר נדגמו 589 תלמידים בכיתות ד' עד ו' משישה בתי ספר יסודיים בצפון הארץ. בתי הספר נבחרו כך שהם מייצגים רמות שונות של תכנים סביבתיים המיושמים בתכניות הלימוד: בתי ספר רגילים, ירוקים וירוקים מתמידים על פי סיווג משרד החינוך והמשרד להגנת הסביבה. על מנת לאמוד את הקשר שבין עמדות והתנהגות עשינו שימוש במודל רגרסיה דו-שלבי ובמשתני עזר. בשלב הראשון נמדדה ההשפעה של תכניות סביבתיות, כמו גם השפעות אחרות על עמדות ובשלב השני נמדדה ההשפעה של עמדות, תוך שימוש במשתנה המנובא שהתקבל בשלב הראשון על התנהגות.

על פי תוצאות המודל נמצא כי לתכניות הלימוד הסביבתי יכולת השפעה על התנהגות רק דרך שינוי בעמדות. בנוסף, עולה כי קיים הבדל משמעותי בין אמידת הקשר הפשוט (מתאם) בין עמדות להתנהגות אל מול המודל האומד קשר זה תוך שליטה על גורמים אחרים שאינם ידועים לחוקר. לתוצאות חשיבות גבוהה להבנה שלנו לגבי הקשר שבין עמדות להתנהגות וההשפעה של תכניות הלימוד הסביבתיות.

Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 50, 179–211.

ניתוח עמדות הציבור הישראלי לגבי צריכה וחיסכון באנרגיה

טלי זוהר, החוג לניהול משאבי טבע וסביבה, אוניברסיטת חיפה

talina.nave@gmail.com

צריכת האנרגיה של משקי הבית עומדת בממוצע על 30% מסך כל צריכת האנרגיה הלאומית במרבית המדינות המערביות ומהווה חלק ניכר מסך פליטות הפחמן הדו-חמצני הלאומי בכל מדינה. למגזר הביתי פוטנציאל חיסכון בחשמל של 38% בממוצע, ולכן משקי הבית הם שחקני מפתח במדיניות ההפחתה בגזי חממה ובמדיניות חיסכון ושימור אנרגיה.

למרות מערך הפעולה לצמצום פליטות גזי החממה בישראל, כלל הצעדים הננקטים כיום לא יביאו את ישראל להפחתה משמעותית מהפליטות הצפויות עד 2020. המשמעות היא שהאמצעים להתייעלות ולשימור אנרגיה המיושמים במשק הישראלי נכון להיום אינם מספיקים.

מטרתו של מחקר זה היא זיהוי העמדות והתפיסות הרווחות בקרב משקי הבית בישראל בסוגיות של צריכת אנרגיה ביתית ואפיון של קבוצות צריכה, תוך הבנה כי אנשים נבדלים בנכונות שלהם

וביכולת שלהם לפעול. המחקר מתבסס על מסד נתונים שנאסף על ידי ה-OECD במסגרת מחקר "Household Environmental Behavior and Attitude" שנערך ב-2011. המחקר כולל 1168 משתתפים ישראלים, בגילאים 18 עד 69. תשובות המשתתפים עברו עיבודים סטטיסטיים ונבחנו קשרים והבדלים בין משתנים סוציו-דמוגרפיים, עמדות והתנהגויות חסכוניות באנרגיה במשקי הבית.

ממצאי המחקר הצביעו על קושי לקשר בין קבוצות חברתיות לבין עמדות סביבתיות והתנהגות מודעת וחסכונית באנרגיה, אך עלו ממנו נקודות רלוונטיות לנוגעות לתפיסה הסביבתית בישראל ולפער הקיים בין עמדות פרו-סביבתיות להתנהגות חסכונית באנרגיה, אשר ניתן לגזור מהן המלצות לקידום מדיניות אנרגיה. ביניהן, התקנתה של מערכת מניה חכמה ושינוי תפיסתי בהבנה כי הצרכן אינו לקוח פסיבי, הגדרתו של סטנדרט ברור להתנהגות חסכונית באנרגיה, בין השאר באמצעות מתן תמריצים כלכליים וחיבור החיסכון באנרגיה עם האלמנט הסביבתי.

מושב 2: תכנון, מרחב וביקורת השיח אודותיהם (כיתה 101)

יו"ר: פרופ' רונן שמיר, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת ת"א

המחקר הביקורתי בדיסציפלינות הסוציולוגיה, האנתרופולוגיה, הגיאוגרפיה, האדריכלות והתכנון העירוני עוסק במחקרי מרחב, מקום וסביבה מתוך הבנה כי אלו משקפים זהויות, הבניות חברתיות ומבנים חברתיים-כלכליים בהם אנו פועלים ולאורם אנו מתעצבים. האינטראקציות האנושיות במרחב הינן על פי רוב תוצר של תהליכים היסטוריים וסוציולוגיים המספרים את הסיפור של החברה, סיפור שבו המרחב מבטא את מערכות הכוח והאידיאולוגיות שבשלבן התפתחה החברה כמות שהיא.

בתוך מגוון עבודות אלו בישראל ישנו מקום חשוב לעבודות העוסקות בתכנון המרחב ובביקורת התכנון שכן בישראל, על אף שנדמה שפני המרחב תלויים במנגנוני שוק וערכי נדל"ן, הרי שמנגנוני מדינה ומוסדות התכנון מהווים שחקנים מרכזיים. כך, מחקרים שונים עסקו במרחב האורבני בישראל וחשפו את מגמות המישטור, המיסחור וההפרטה שמשקף התכנון של שכונות ומרחבים ציבוריים בערים בישראל. עבודות אחרות עסקו בהשפעת שחקנים "מלמעלה" ו"מלמטה" על המרחב, בהשפעתה של האידיאולוגיה הלאומית על עיצוב המרחב, באפשרויות לכינון זהות עירונית, אזרחית ומקומית בשונה מ"זהויות על" אחרות, ובדינמיקות הנוצרות בין עיר, פרבר וכפר.

המרחב אפוא אינו בעל קיום ניטרלי, אוסף של צורות התוחמות שטח, אלא הוא משקף מגמות חברתיות ופוליטיות ומבטא עמדות של כוח בחברה או הדרה חברתית. העבודות במושב זה שופכות אור על סוגיות עכשוויות בחקר התכנון והמרחב בישראל בהכירן בקשר ההדוק בין מרחב, תכנון והסדר החברתי אשר בו זמנית מתעצב ונוצר בעקבותיהם.

צדק מרחבי והמרחב החברתי בשסע שבין עיר לפרבריה

פרופ' אמנון פרנקל וד"ר אמיל ישראל, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

amnonf@tx.technion.ac.il

Utopian approaches to urban planning attempt to understand justice in its urban meaning. Despite vigorous discourse, the question of how to translate justice into

measurable indices in order to explore urban issues remains unresolved. The current study introduces such an attempt, drawing upon the theoretical conceptualization developed by the sociologist Pierre Bourdieu with regard to habitus, fields, and capital forms (economic, cultural, and social) and upon the concepts of justice discussed by John Rawls and Amartya Sen. Under the proposed thesis, social justice is attained in the fulfillment of real equality of capabilities, enabling effective functioning in a variety of spheres of life in order to achieve well-being, and to perform desirable agency. The major assumption is that capital resources and habitus, formed in an individual's living environment, determine a person's exposure to different sets of "capabilities" and thus "functionings," influencing equality of opportunity (i.e., social justice) in space.

This epistemological layout was converted into an empirical examination of a medium-size city in the Tel Aviv metropolitan region in Israel and eight of its nearby suburbs through a field survey sampled 1,050 households. By using Explanatory Factor Analysis, we analyzed spatial differences in equal opportunities between the two spatial entities in regard to the accumulation of Capital Forms, Habitus and Living Environment characteristics. The results showed that fundamental spatial gaps exist in the way that capital forms are distributed in space. This tendency is coincident with a significant exposure to Life-Chances and thus the existence of social justice in space.

הכפרים הבדואים הלא מוכרים – אדם ומרחב – מערך איזונים חליפי לזה הנהוג בישראל של שנות ה-2000

יערה רוזנר וד"ר יודן רופא, המכונים לחקר המדבר, אוניברסיטת בן גוריון בנגב
yaara.rosner@gmail.com

הכפרים הבדואים הלא מוכרים נתפסים בדרך כלל כ"פזורה" מקרית וחסרת היגיון פנימי. תפיסה זו הוכחה כשגויה בסדרת מחקרים שעסקו בשנים האחרונות במיפוי והבנת המערך המרחבי (תכנית אב להכרה בכפרים הלא מוכרים בנגב 2012; דוח חברתי-מרחבי, קסר א-סר 2012; קרפלוס 2013; מריות 2013; רוזנר-מנור, רופא, אבו-רביע קווידר 2013). לפריסה המרחבית של הכפרים הבדואים הלא מוכרים יש היגיון פנימי ומערך דפוסים מרחביים-חברתיים סיסטמטי, סדור וברור.

דפוסים מרחביים-חברתיים אלה מציגים מערך חליפי לזה המקובל ליחס שבין אדם וסביבה ולמערכת היחסים המורכבת שבין הפרט, הקהילה והמרחב. האדם אינו נתפס כנפרד מסביבתו, כי אם כחלק ממנה. התפיסה העומדת בבסיס הפריסה המרחבית אינה נוגעת להפרדה בין הפיתוח והפתוח כמקובל בתכנון מרחבי מערבי כי אם לשילוב בין השטחים הפתוחים לבין מערך המגורים, המערך החקלאי, ושימושי קרקע נוספים.

עוד משקפים הדפוסים המרחביים-חברתיים את מבנה החברה הבדואית המסורתית, את מקומו של הפרט ביחס לקהילה, את החלוקות הפנימיות ואת כללי ההתנהגות המקובלים בה. כן משקף המרחב את הפערים בין החברה הבדואית לחברה המערבית – חלוקת המרחב, מושגי הבעלות, תפיסת המרחב הציבורי – כל אלה שונים מהותית.

המחקר סוקר את יתרונות ה"שיטה הבדואית" – כמו למשל שמירה על נחלים עירוניים, התאמה למורפולוגיה, התייחסות לאקלים ולממשק הרוחות, שמירה על הלכידות והמערך החברתי, ואת

חסרונותיה – בנייה בצפיפות נמוכה, שמשמעה תשתיות ארוכות וקושי בשירות בתחבורה ציבורית, ובחלק מהמקרים קיבוע יחסי כוח קיימים בחברה, ודפוסים תרבותיים שמרניים.

המסקנות האופרטיביות העולות מהמחקר הן: א. רצוי להכיר ולהסדיר את הכפרים הבדואים הלא מוכרים ככל הניתן על בסיס הפריסה המרחבית הקיימת, ובשיתוף הקהילה. ב. יש ליזום פיתוח מושכל שיאפשר איזון ראוי בין יתרונות השיטה הקיימת ליתרונות והתאמות למערך המערבי-מודרני הסובב.

משחקי חוץ בקרב ילדים משכונות בסגנון עירוני ופרברי

ד"ר מיקה מורן, ביה"ס לבריאות הציבור, אוניברסיטת חיפה והפקולטה לארכיטקטורה

ובינוי ערים, הטכניון

פרופ' פנינה פלאוט, הפקולטה לארכיטקטורה ובינוי ערים, הטכניון

moran.mika@gmail.com

לקראת סוף המאה העשרים חלה תנופה במחקר בינתחומי לבחינת יחסי הגומלין בין הסביבה הבנויה, אורח חיים פעיל ובריאות הציבור. המסגרת התיאורטית המקובלת במחקר זה היא התיאוריה הסוציו-אקולוגית, לפיה אורח חיים פעיל ובריאות מושפעים ממכלול של גורמים סביבתיים (טבע עירוני, צפיפות בינוי), חברתיים (נורמות חברתיות ומאפייני תרבות), בינאישיים (תמיכה חברתית, רשת חברתית) ותוך-אישיים (ידע, עמדות). בבואנו לתכנן סביבה לאורח חיים פעיל, יש לקחת בחשבון אוכלוסייה הטרוגנית ולא כזו המכילה 'אדם ממוצע'. בעולם מוטה רכב ילדים מצויים בחסרון גדול לאור היותם משתמשי דרך פגיעים. מחקר זה נועד לתאר דפוסים פעילות ותפיסות של ילדים המתגוררים בשכונות בעלות מאפיינים פיסיים שונים.

המחקר נערך בשתי שכונות בעיר ראשון לציון: שכונה בסגנון עירוני, המאופיינת בצפיפות גבוהה, עירוב שימושי קרקע ודגם רחובות שתי-וערב, ושכונה בסגנון פרברי המאופיינת בצפיפות נמוכה, הפרדת שימושי קרקע ורחובות ללא מוצא. משתני הסביבה הבנויה נמדדו באמצעות מערכות מידע גיאוגרפי (ממ"ג GIS), תוך פיתוח אינדיקטורים כמותיים למאפייני הסביבה הבנויה. ראיונות אישיים על פעילות גופנית בשכונה ותפיסות לגבי השכונה נערכו עם 80 תלמידים בכיתות ה' ו' (40 תלמידים בכל שכונה). במהלך הראיונות התלמידים התבקשו לסמן על גבי מפה שכונתית מסלולים שבהם הם נוהגים ללכת/לרכוב על אופניים.

בשני סוגי השכונות, תלמידים רבים דיווחו על מיעוט משחקי חוץ וריבוי שעות פנאי בישיבה מול מסכי מחשב או טלוויזיה. למרות היצע הפארקים הגדול בשכונה בסגנון פרברי, דווקא שם פחות ילדים דיווחו על בילוי בפארקים. מראיונות התלמידים עולה כי אי השימוש בפארקים בשכונות אלה נובע מתחושת ביטחון אישי ירודה, הנובעת מהיעדר אנשים אחרים באזור. במהלך ההרצאה יוצעו מספר הסברים סביבתיים לממצאים אלו, ויידונו אסטרטגיות לקידום פנאי פעיל בקרב ילדים באמצעות תכנון סביבתי.

"הזמן והאחר" בתכנון פיתוח בבית נטופה / סהל אלבטוף

נתליה גוטקובסקי, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, מרכז אדמונד י' ספרא לאתיקה, אוניברסיטת תל-אביב

nat@post.tau.ac.il

מחקר זה עוסק בחדירתה של הפרדיגמה לחקלאות בת-קיימא אל המדיניות הציבורית בחקלאות בישראל ובהשלכותיה החברתיות. בהרצאה בכנס אערך ניתוח של התהליכים התכנוניים הכרוכים בייצורה ועיצובה של המדיניות לחקלאות בת-קיימא במקרה של בית נטופה/סהל

אלבטוף אשר בגליל התחתון. בקעה חקלאית זו מגלמת נופים וערכי טבע שהפכו לנדירים בישראל, והיא בבחינת "הביצה האחרונה שלא יובשה". על פיתוחה של הבקעה ניטש קונפליקט רב-שנים המגלם בחובו את רווחת החקלאים ובעלי האדמות ורצונם לזכות בפיתוח חקלאי ראוי ושוויוני מחד גיסא, ואת שימור ערכי הטבע והנוף כמוצרים ציבוריים מאידך גיסא. בהיסטוריית תכניות הפיתוח הממשלתי לבקעה עלתה יוזמה לניקוז הבקעה אשר נפסלה ברשויות התכנון, אולם לאחרונה, גופים ממשלתיים מקדמים תכנית פיתוח מרחבית כוללת לבקעה בתקווה שהתערבות תכנונית רחבה בראי התפישה של פיתוח בר-קיימא תביא לפתרון הקונפליקט.

עבודת המחקר מתחקה אחר תהליכי עיצוב המדיניות התכנונית באמצעות עבודת שדה אתנוגרפית, ראיונות עומק וניתוח טקסטים. המהלך האנליטי המוצג במאמר זה שואב השראה ממודל הביקורת שהשמיע פביאן (1983) על האנתרופולוגיה ו"הזמן של האחר" ומיישם אותו ביחסם של מעצבי המדיניות אל "האחרים" בבית נטופה. הביקורת של פביאן בוחנת טמפורליזציה (מושגי זמן) בטקסטים האנתרופולוגיים. עבודתו מצביעה על קיבועו של "האחר" באופק זמן שונה אשר לו משמעויות אידיאולוגיות ופוליטיות ביחסי הכוח הגלומים בין הכותב למושא הכתיבה. בהרצאתי אדון אפוא במקרה של בית נטופה/סהל אלבטוף תוך דיון בפרמטר הרב-ממדי של ממד הזמן בתכנון. מעבר לבחינת תקפות טענתו של פביאן, המחקר מצביע על כך שהזמן הפך בפועל לשחקן במרחב זה ומשפיע נחרצות על היכולת ליישם בו תהליכי מדיניות התכנון.

...

שולחן עגול: קידום הקהילה המקצועית לחקר סביבה וחברה

(בניין נפתלי למדעי החברה, אולם אפטר, קומת כניסה)

יו"רות המושב: טלי כץ-גרו ונתליה גוטקובסקי, ועדת ההיגוי של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה

מטרת השולחן העגול הינה קיום שיחה פתוחה עם משתתפי כנס היסוד על המטרות שצריכות לכוון את המשך הפעילות של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה, והדרכים למיסוד סדר יום מחקרי, אקדמי ואף ציבורי סביבתי-חברתי במסגרתה. במפגש נדון במשותף על הדרכים לביסוס העיסוק הסביבתי במדעי החברה בכלל ובסוציולוגיה ובאנתרופולוגיה בפרט, וכיצד לקדם את הכללתן של הארות ותובנות ממסורת המחקר החברתי במסגרות לחקר סביבה וטבע בארץ.

...

מושב מליאה: אורח חיים סביבתי ואתיקה ירוקה בישראל

(בניין נפתלי למדעי החברה, אולם אפטר, קומת כניסה)

מושב משותף לסמינר המחלקתי בחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה ולכנס היסוד של הקהילה המקצועית לסביבה וחברה

יו"ר: ד"ר רפי גרוסגליק, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת ת"א

בעשורים האחרונים חלו בישראל תמורות משמעותיות בתחומי חיי היומיום ובאורחות החיים. ניתן לכלול בכך את התעצמותה והתרחבותה של תרבות הצריכה בישראל, את

העלייה בהיקפי הצריכה הפרטית, את הרחבת ערוצי הקנייה ואת הופעתו של שיח ציבורי חדש העוסק בצריכה ובסגנון חיים. במסגרת זו, ניכר כי חלה עלייה בהתעניינות באורח חיים סביבתי ו"ירוק", בסוגיות הקשורות בצריכה אתית ובפוליטיזציה של סגנון החיים והצרכנות. התפתחויות אלה עשויות להראות מנוגדות ואף סותרות זו את זו. מחד גיסא – ניתן לראות בכך ביטוי למגמות של קפיטליזציה וקומודיפיקציה של היחסים החברתיים בישראל, ומאידך גיסא – ישנם הרואים בהתפתחויות אלה ביטוי למגמות של הסתייגות מהפיכתה של ישראל לחברת שפע צרכנית וביטוי לתהליכי כינון חברה הוגנת וצודקת מבחינות אנושיות וסביבתיות.

ההרצאות במושב שופכות אור על תופעות הקשורות באימוץ אורח חיים סביבתי, בפרקטיקות צרכניות המתווגות כ"סביבתיות" או כ"ירוקות" ובמימוש תפיסות של אתיקה ירוקה בישראל. ההרצאות מתמודדות עם שאלות העוסקות בקשר שבין התופעות הנחקרות לבין שינויים במרכיבי זהות בחברה הישראלית, בפוליטיקה של היומיום בישראל, באי-שוויון ובהיבדלות תרבותית. מקרי הבוחן שיוצגו בהרצאות מתייחסים הן לנקודות מפגש שבין העולמי, המקומי והפרטי והן לאופני כינון קהילות המבוססות על צריכה ירוקה וסגנון חיים סביבתי. הדיון שילווה את ההרצאות יעסוק בשאלה האם הפרקטיקות המוצגות מבטאות חלופה ממשית לתרבות הצריכה הפוגענית מבחינה אתית-סביבתית, או שמא מדובר בהטמעתם בישראל של סגנונות חיים סביבתיים-אופנתיים-גלובליים, הפועלים באופן מעשי להפגנת סטאטוס ולהיבדלות חברתית.

מקומיות כלל עולמית: תפיסות של התמקמות והיבטים סביבתיים אתיים בתפישת המפשטים מרצון

עינת זמבל, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן
einatya@gmail.com

פשטות מרצון היא דרך חיים לא מטריאליסטית שהבחרים בה מבקשים לצמצם את הצריכה שלהם ברמות שונות של צמצום ומסיבות שונות. במחקר הדוקטורט שלי, המתבסס על 35 ראיונות עומק, תצפיות משתתפות וניתוח טקסטים מקוונים, ניתחתי מפשטים מרצון ישראלים שבחרו באורח חיים של צמצום אדוק ושבחירתם באורח חיים זה קשורה לסיבות סביבתיות ואתיות. בהרצאה אצביע על תפיסותיהם של המפשטים מרצון ביחס לשלושה מעגלי התמקמות: המעגל העולמי, המעגל המקומי והמעגל הביתי, זאת על מנת להסביר את הפוליטיקה של פעולות הצריכה שלהם ביחס למעגלי ההתמקמות השונים.

אני מבקשת לערער על הנחות של חוקרים שטענו שמפשטים מרצון מונעים משאיפה לשיפור אישי של חייהם ולפיכך הם אסקפיסטיים וא-פוליטיים. בניגוד לטענה זאת, ובעקבות בק (subpolitics), גידנס (life politics) ובנט (lifestyle politics; personalized politics), אני טוענת שהפוליטי נמצא גם מחוץ לזירות הפורמאליות של פוליטיקה פרלמנטרית. לכן, יש לראות בפשטות מרצון פעולה פוליטית שבאה לידי ביטוי באמצעות פרקטיקות צרכניות. אראה שבעוד הנושאים הפוליטיים והאתגרים שמעסיקים את המפשטים מרצון ומניעים אותם לפעולה הם בעלי אופי גלובלי-עולמי, פרקטיקות הפעולה שלהם מתבצעות בעיקר במישור הפרטי-ביתי. בהמשך, אבחן את תפיסת המקומיות שלהם אותה אני מכנה "מקומיות כלל עולמית" ואעמוד על המתחים שבין תפיסות סביבתניות אודות מקומיות ובין תפיסותיהם של המפשטים מרצון אודות סוגיות פוליטיות מקומיות ישראליות. לבסוף, אציג את המתח בין שאיפתם של המפשטים מרצון לכינון קהילתיות בהקשרה המקומי-סביבתי אל מול הבדלנות ואי-השוויון העולים משאיפה זו.

פרמקלצ'ר בישראל: יישום פרקטיקות לניהול אורח חיים אקולוגי

רינה קסם, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה

rena.kessem@hotmail.com

פרמקלצ'ר היא תנועה סביבתית עולמית, המאופיינת בשיטת תכנון מרחבית המשלבת גישה מערכתית לחיי היומיום ולתשתיות עליהן אלה נשענים. בישראל ישנם יותר מ-2300 אנשים שסיימו קורסי פרמקלצ'ר בסיסיים מאז 1996, ואשר פועלים ליישם אורח חיים אקולוגי בהתאם לעקרונות הפרמקלצ'ר. בהרצאה זו אבקש לבחון את השאלות הבאות: כיצד אנשים בעלי מוטיבציה, ידע וכלים מתחום הפרמקלצ'ר מנהלים אורח חיים אקולוגי בתוך החברה הישראלית? באיזה תחומים הם מצליחים ליישם אורח חיים אקולוגי ובאילו תחומים הם מתקשים? איזה פרקטיקות מאפיינות אורח חיים אקולוגי, וכיצד אנשי הפרמקלצ'ר מגייסים אותם?

הרצאתי מבוססת על מחקר המשלב מתודולוגיות של ראיונות עומק, תצפיות ותצפית משתתפת, כלהלן: השתתפתי בקורס פרמקלצ'ר ושהיתי בשלוש קהילות. ערכתי ראיונות עומק עם 19 ממיישמי השיטה (עירוניים ופרבריים) וסיירתי במערכות שהקימו. ממצאי המחקר נותחו לאור תיאוריית פרקטיקות (Practice Theory), המתייחסת לפרקטיקה – התנהגות שנהפכה לשגרה – כיחידה הבסיסית של חיים חברתיים, המורכבת משלושה היבטים: תפיסות (ידע, הבנות, פרשנויות, מוטיבציות ורגשות); פעולות (יכולות, התנהגויות, הרגלים ונהלים); חומרים (חפצים ותשתיות) (Shove and Pantzar, 2005). ממצאי המחקר מראים כי ההישג הבולט של מיישמי שיטת פרמקלצ'ר הוא ביצירת שינוי בהרגלי צריכה אישיים, במיוחד הפחתה בייצור פסולת, שינויים בתזונה, ויצירת תפיסה חלופית לתרבות הצריכה הרווחת. הגורמים העיקריים שמגבילים את יישום הפרמקלצ'ר הם פרקטיקות רווחות ומחסור בזמן ובגישה לשטחים למגורי קבע. אנשי פרמקלצ'ר פועלים לגבור על מגבלות אלה בעזרת כמה אסטרטגיות: התמקדות בשינויים קטנים, אישיים, מידיים ואפשריים; ניצול הזדמנויות ייחודיות; עיסוק ביזמות ובחינוך; ופיתוח קהילות ושיתופי פעולה.

מעבר לקיימות בעזרת "יחמת הטרוניזשן", המקרה של עין הוד

יואב אגוזי, בית הספר ללימודי הסביבה ע"ש פורטר, אוניברסיטת תל-אביב

yoavegozi@yahoo.com

יחמת הטרוניזשן (Transition Initiative) היא התארגנות קהילתית-מקומית, שנועדה לעזור בהתמודדות עם תמורות ומשברים סביבתיים-כלכליים עולמיים. היחמה עוסקת בחיזוק החוסן הקהילתי, בעידוד המקומיות, בהתארגנות קהילתית וביצירת אלטרנטיבות בנות-קיימא. מדובר על סדרה של יחמות מקומיות ועצמאיות אשר נעזרות ברשת עולמית משותפת, המונה מעל 1000 קהילות, ובמודל מתודולוגי שפותח כדי לקדם.

בהרצאתי אציג בחינה תיאורטית ופרקטית של יחמת הטרוניזשן בישראל, תוך התמקדות במקרה של עין הוד. המחקר עליו מבוססת הרצאתי עוסק בשאלות על אודות אפשרותה של יחמת הטרוניזשן להשפיע על תהליך שינוי תרבותיים לקידום ביסוסן של אורחות חיים מקיימות.

אתייחס לתיאוריות העוסקות בתהליך מעבר (Transition) ובפרט לפרספקטיבה רב-שכבתית (Multilevel perspective), ולאסטרטגיית ניהול נישות (Strategic niche management). מחקרי מרחיב את השימוש בתיאוריות אלו בחקר סוגיות הדומות באופיין ליחמות הטרוניזשן. המחקר נערך במתודולוגיית מחקר פעולה, ומנתח סדרת פגישות עבודה עם קבוצת פעילים מעין הוד, שפעלה על בסיס יחמת הטרוניזשן. ממצאים ראשוניים מצביעים על כך שמודל העבודה של יחמת הטרוניזשן מכיל רכיבים משמעותיים שיכולים לעזור לפיתוח השפעת היחמות המקומיות, אך

בפועל ישנו קושי ביציאה מעבר לפרספקטיבה המקומית. הדבר קשור ל"סיפור השינוי" אליו מתייחסות יוזמות הטרנזישן, או להתרכזות יתר במקומיות. עוד עולה מהמחקר, שבמובנים רבים ישנו דמיון בין מקרה המבחן הישראלי לבין יוזמות טרנזישן אחרות מהעולם. עם זאת, ישנם כמה מאפיינים של שוני, שמצביעים, כנראה, על מאפיינים הייחודיים למודל יוזמת הטרנזישן בישראל.

אזרחות-צרכנות? אוכל אורגני ותרבות גלובלית בישראל

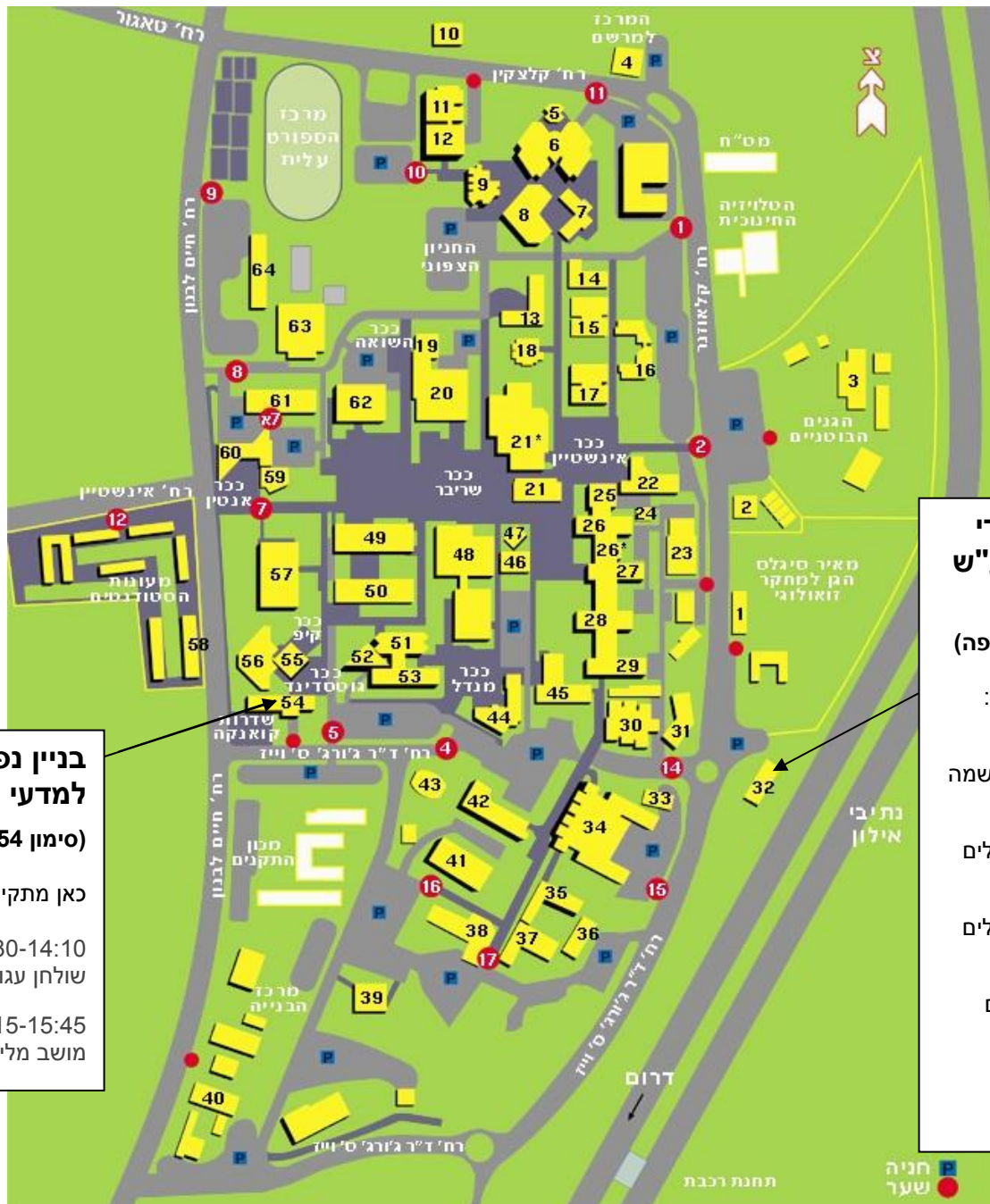
ד"ר רפי גרוסגליק, מלגאי פוסט דוקטורט ע"ש יונתן שפירא, החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל-אביב

rafig@post.bgu.ac.il

צריכת אוכל אורגני מזוהה כפרקטיקה "אזרחית-צרכנית" מובהקת, היינו כפעולה של אכילה-אתית המקדמת היבטים שונים של צדק סביבתי ושל הוגנות חברתית, ואת שילובם של שיקולים אתיים בפרקטיקות יומיות. בהרצאתי אנתח היבטים של צריכת אוכל אורגני בישראל ושל המשמעויות הסימבוליות הניתנות לו על ידי צרכניו. אטען כי ההבטחה הגלומה באוכל האורגני לשילובם של היבטים אזרחיים-אתיים בדפוסי אכילה וצריכת מזון אינה מתממשת הלכה למעשה במקרה הישראלי. אראה כיצד פרקטיקות המיוחסות לתרבות האכילה האתית משמשות לעיצוב זהות, להפגנת סטטוס חברתי וכאמצעי להפגנת פתיחות למגמות תרבותיות גלובליות. צריכתו של האוכל האורגני בישראל נעשית במסגרת שימוש סימבולי בערכים אתיים-אזרחיים ובהתאמתם לקונטקסט התרבותי המקומי-ישראלי. זאת ועוד, דפוסי צריכת האוכל האורגני בישראל מתגלים ככאלה ההולמים את ההיגיון התרבותי-צרכני של הגלובליזציה התרבותית, אשר פשטה בישראל בעשורים האחרונים. ניתוח ההיבטים הסוציו-תרבותיים הקשורים בצריכת אוכל אורגני מצביע על הפוליסמיות הגלומה במושג "אזרח-צרכן" ומראה כיצד המימוש בפועל של ה"אזרחות-צרכנות" בתרבות הישראלית מבוסס על משקל רב יותר של צרכנות-קוסמופוליטית מאשר אזרחות סביבתית-חברתית.

מפת קמפוס אוניברסיטת תל-אביב ומיקום פעילויות הכנס

בניין לימודי הסביבה ע"ש פורטר
(סימון 32 במפה)

כאן מתקיימים:

- 8:30-9:00 התכנסות והרשמה
- 9:15-10:45 מושבים מקבילים
- 11:00-12:30 מושבים מקבילים
- 12:30-13:30 ארוחת צהריים
- 16:15-17:30 סיור ב"בניין הקפסולה"

בניין נפתלי למדעי החברה
(סימון 54 במפה)

כאן מתקיימים:

- 13:30-14:10 שולחן עגול
- 14:15-15:45 מושב מליאה